

Vergaderen over de werkelijkheid

De wijze waarop we de wereld om ons heen indelen, bepaalt mede hoe we de realiteit ervaren, stelt hoogleraar psychologie Trudy Dehue. Sterker: onze classificaties beschrijven de wereld niet alleen, maar veranderen haar ook. Dehue ziet daarom graag een debat over de beslissingen achter die classificaties. "Dat is veel democratischer."

Marjan Slob

Ze had me een lunch aangeboden, maar als ik aanbel bij haar Groningse huis doet haar man open. "Trudy is er nog niet. Zij is meer van de argumenten dan van de agenda." Als Dehue even later aanschuift, vertelt ze dat ze steeds de tijd vergeet omdat ze aan een nieuw boek werkt. "Eigenlijk maak ik nu liever geen afspraken. Maar ja, classificaties vormen een onderwerp dat ik te leuk en te relevant vind om te laten lopen."

Dehue stelt dat wijze waarop we de wereld ons om heen in kaart brengen, *classificeren*, mede bepaalt hoe we de realiteit ervaren. Onze classificatie bepaalt daardoor ook ons denken en handelen. Bijvoorbeeld: zien we een bevrucht eitje als een persoon, dan heeft dat eitje dezelfde rechten als alle andere mensen. Zoals het recht op leven. Zien we het daarentegen als een stukje weefsel, dan gelden de basale mensenrechten niet.

Voetballer

Nog een voorbeeld: wat is intelligentie? Volgens de huidige opvattingen ben je intelligent als je onder meer sommen goed kunt oplossen. Maar is het niet ook een vorm van intelligentie als je op magistrale wijze een voetbal in het doel van de tegenstander weet te schieten?

Of iemand al dan niet als slim of minder slim wordt geclassificeerd, blijkt afhankelijk van de – bepaald niet spijkerharde - criteria die psychologen hanteren. Toch heeft die indeling gevolgen voor de manier waarop mensen door hun omgeving worden beoordeeld en zichzelf zien.

"Classificaties roepen altijd definitiekwesties op", zegt Dehue. "In mijn colleges laat ik wel eens dia's zien van burgemeester Aboutaleb van Rotterdam met een oranje feesthoedje en van oud-burgemeester Cohen van Amsterdam op zo'n statige herenfiets. 'Wie is de allochtoon?', vraag ik dan. Dat scheidt verwarring. Kan een allochtoon als Aboutaleb volks-op-zijn-Nederlands zijn? En tot hoeveel generaties terug is iemands geboorteland relevant? Aboutaleb is in Marokko geboren, Cohen is waarschijnlijk via omzwervingen van zijn joodse voorouders in Amsterdam terechtgekomen."

Overheid

De indeling in allochtonen en autochtonen bepaalt hoe je als individu bekeken en bejegend wordt - ook van overheidswege. 'Zwarte' scholen krijgen meer faciliteiten, bijvoorbeeld. Dehue: "Je zou kunnen tegenwerpen: 'Ja maar, allochtonen en autochtonen bestaan toch echt?' Dat is zo, maar pas nadat wij besloten hebben mensen naar land van herkomst in te delen. We zouden die indeling ook achterwege kunnen laten. Het punt is: als je zo'n indeling gebruikt, doe je dat met een reden. Bij voorbeeld omdat je een beleidsinstrument wilt ontwikkelen."

Niet alleen in de sociale wetenschappen gaan classificaties vooraf aan beslissingen. Ook natuurwetenschappers ontkomen er niet aan. Dehue: "Sterrenkundigen hebben heel lang gebekvecht over de vraag of Pluto aan de kwalificaties van een planeet voldoet. Al die tijd bungelde de status van Pluto. Uiteindelijk hakten zij de knoop door via een stemronde: Pluto is geen planeet."

Beperking

Dehue wil de wetenschap daarmee zeker niet relativeren of diskwalificeren. Integendeel, wetenschap is volgens haar juist een onmisbare poging greep te krijgen op de werkelijkheid. Maar de

beperking van wetenschap is dat mensen indelingen en classificaties nodig hebben om de werkelijkheid te leren kennen. Met als gevolg dat de kennis die de wetenschap vergaart, is gebaseerd op indelingen die eerst zijn bedacht.

“Aan metingen gaan beslissingen vooraf. Altijd. En die metingen moeten vervolgens geïnterpreteerd worden om betekenis te krijgen. Het is dus veel te kort door de bocht om te stellen dat ‘meten weten is’.”

Wetenschappers hebben dat zelf niet altijd in de gaten, zegt Dehue. “Psychiaters worden wel eens met dedain bekeken, omdat ze hun diagnoses onderling afstemmen. Zij beslissen bijvoorbeeld dat een individu minimaal vijf duidelijk omschreven symptomen moet vertonen om ‘schizofreen’ genoemd te kunnen worden. ‘Hoe kun je nu vergaderen over de werkelijkheid? Iemand is toch schizofreen of niet!’, schamperen critici. Maar als je deze gang van zaken onwetenschappelijk vindt, snap je niet wat wetenschap is.” Want wat voor schizofrenie geldt, geldt evengoed voor de status van Pluto, aldus Dehue. “Er hangt bij Pluto echt geen bordje in de lucht waarop staat: ‘planeet’; net zo min als er in de hersenen ergens het bordje ‘schizofrenie’ hangt. De werkelijkheid spreekt niet via de mond van de wetenschapper. Als wetenschappers die autoriteit voor zichzelf opeisen, komt dat neer op jokken.”

Mensenwerk

Inmiddels krijgt het publiek in de gaten dat wetenschap mensenwerk is. Dat leidt tot wantrouwen, tot het idee dat wetenschap ‘ook maar een mening’ is. “Dat is een onterecht verwijt, maar wetenschappers roepen het over zich af als ze niet helder zijn over de beslissingen die voorafgaan aan classificaties. Het feit dat er menselijke beslissingen worden genomen om tot een beschrijving van de werkelijkheid te kunnen komen, is onvermijdelijk. Maar je moet die beslissingen niet verbloemen en er juist open over zijn. Dat is veel democratischer. Het opent bovendien de mogelijkheid om niet-wetenschappers mee te laten denken over de keuzes.”

Zowel natuurwetenschappers als menswetenschappers maken dus classificaties waaraan beslissingen vooraf gaan. Tot zover geen verschil. Maar classificatie heeft in de menswetenschappen een sterkere – en in ieder geval een duidelijker – dynamiek dan in de natuurwetenschappen. Dehue: “Het maakt Pluto geen bal uit hoe hij wordt genoemd. Maar zodra wetenschappers een werkelijkheid beschrijven waarin mensen in principe kunnen ingrijpen, hebben classificaties gevolgen. Dan *beschrijven* classificaties niet alleen de wereld, maar *veranderen* zij haar ook.” Een voorbeeld: als onderzoek aantoonde dat vrouwen minder snel carrière maken omdat ze zich op de werkvloer ‘te bescheiden’ opstellen, zullen werkende vrouwen zich waarschijnlijk anders gaan gedragen. De classificatie ‘te bescheiden’ grijpt dus in op het gedrag van de persoon die wordt geclassificeerd – soms zelfs zodanig dat de classificatie na verloop van tijd niet meer klopt, bijvoorbeeld omdat vrouwen op het werk meer van zich gaan afbijten.

Loopingeffect

De Canadese filosoof Ian Hacking noemt dit ‘het looping effect’: de beschrijving van de stand van zaken verandert de stand van zaken. Menswetenschappers hebben volgens hem een extra complexe opdracht, omdat zij vaak dergelijke ‘bewegende doelen’ proberen te classificeren.

Een medische diagnose kan ook zo’n bewegend doel zijn. Hacking verhaalt hoe zich rond 1970 enkele gevallen voordeden van mensen met vreemd gedrag: zij rapporteerden dat er verschillende, soms conflicterende personages in hen huisden. Psychiaters begonnen te spreken van *multiple personality disorder (MPD)*. De jaren daarop vertoonden meer en meer mensen deze symptomen. En waar de eerste patiënten nog repten van twee of drie verschillende persoonlijkheden, lag het gemiddelde een decennium later op *zeventien*.

De media besteedden veel aandacht aan de ziekte; patiënten verschenen in talkshows en al snel ‘wist’ de samenleving van het bestaan van MPD. Ook was ‘algemeen bekend’ dat de aandoening een gevolg was van seksueel misbruik in de vroege jeugd. Die nieuwe werkelijkheid voedde op haar beurt de classificatie: een patiënt moest seksueel misbruik rapporteren om de diagnose te krijgen.

Script

Hacking concludeert dat ongelukkige mensen zich gingen groeperen rond deze kwalificaties. Ze hadden als het ware geleerd om iemand met precies die stoornis te zijn. Ze wisten aan welk profiel ze moesten voldoen.

Inmiddels hoor je niet meer zoveel over MPD; de term wordt in de DSM-IV, het huidige handboek van de psychiatrie, niet eens meer gebruikt. Nu is er maatschappelijk veel meer aandacht voor ADHD. Tien jaar geleden kregen ongeveer 40.000 kinderen in Nederland medicijnen tegen ADHD; inmiddels krijgen 150.000 Nederlanders deze medicijnen, waarvan ongeveer eenderde ouder dan 20 jaar. De criteria voor ADHD zijn veranderd, zegt Dehue. "Aanvankelijk was ADHD alleen een diagnose voor kinderen. Opeenvolgende versies van de DSM veranderden de criteria voor ADHD zodanig dat ze ook op volwassenen van toepassing konden zijn. De DSM-IV van 1994 nam voor het eerst expliciet ADHD bij volwassenen op, wat het aantal mensen met de stoornis flink verhoogde. Dat had ook maatschappelijk effecten. De sinds de jaren negentig 'erkende' volwassen ADHD'ers hebben elkaar gevonden in lotgenotengroepen en zijn zich aan het emanciperen."

Neurodiversiteit

Een soortgelijke emancipatiebeweging ontstaat rond mensen met Asperger, de zogenoemde 'hoogfunctionerende autisten'. Asperger is voor hen een voorbeeld van 'neurodiversiteit', gewoon een variant van de menselijke aard met zijn eigen voor- en nadelen. De Aspergervereniging stelt zelfs: wij zijn niet ziek, wij zijn anders! Dehue: "De vereniging is succesvol in haar emancipatie – misschien ietsje te. De DSM-5 schrapt waarschijnlijk de diagnose Asperger. En dat is volgens de beweging voor neurodiversiteit nu ook weer niet helemaal de bedoeling. Want al heeft de medische classificatie de ongewenste consequentie dat je ziek wordt gevonden, hij brengt ook erkenning en financiering."

Demissionair minister Schippers van Volksgezondheid, Welzijn en Sport heeft inmiddels de vier grote organisaties van praktiserend medici die behandelingen voor ADHD mogen voorschrijven de wacht aangezegd. In een strenge brief schreef ze dat ze ADHD binnen afzienbare tijd moeten 'de-medicaliseren'.

Dehue vindt dat Schippers met deze eis de complexiteit van de situatie onderschat. "Het helpt niet om de behandelaars streng toe te spreken. Medicalisering is een complex proces; behandelende professionals zijn daar eerder slachtoffer van dan dat ze er verantwoordelijk voor zijn."

Succes

Onze neoliberale samenleving, die doet voorkomen dat succes een keuze is, speelt daarin een rol, meent Dehue: "De impliciete boodschap is dat mensen die niet zoveel succes boeken er kennelijk voor kiezen een *loser* te zijn. Dat is een onverdraaglijk oordeel. Mensen die het niet goed lukt om maatschappelijk te stralen, hebben uitwegen nodig. Door het omarmen van een ziektelabel kunnen ze erkenning krijgen voor het feit dat er nog zoiets is als het lot - dat je gewoon pech kunt hebben en niet alles je eigen verantwoordelijkheid is."

Om met een clemente blik te worden bekeken, staat de verliezers niet veel andere mogelijkheden open dan het aanvaarden van een medisch etiketje, aldus Dehue. "Alleen al om die reden kunnen behandelend artsen niet zomaar van de ene op de andere dag ophouden met het stellen van bepaalde psychiatrische diagnoses. De mondige zorgconsument, waar neoliberalen zo graag hun kaarten op zetten, zal dat ook niet pikken. Die *eist* een diagnose."

Kader 1

Trudy Dehue

Trudy Dehue (1951) is hoogleraar wetenschapstheorie en wetenschapsgeschiedenis in Groningen. Enkele jaren geleden kreeg ze landelijke bekendheid vanwege haar boek *De Depressie-epidemie*, waarin ze vraagtekens plaatst bij de idee dat depressie een ziekte is die altijd al heeft bestaan en nu

pas goed herkend wordt. Ze won er prijzen mee en werd uitgenodigd voor het televisieprogramma *Zomergasten*.

Maar Dehue kreeg ook kritiek: ze zou de ernst van een depressie bagatelliseren. Dat is een misvatting. Dehue betoogt dat het woord depressie in de loop der tijd verschillende betekenissen kreeg en ontkent nergens dat de term ook staat voor mensen die lijden. Haar vraag is een andere: hoe komt het dat we allerlei soorten gevoelens van ongeluk onder de noemer depressie hebben gebracht? Wat zegt dat over de maatschappij waarin we leven?

Inmiddels werkt Dehue aan een nieuw boek, dat zal gaan over de impact van neurobiologisch denken op individuele levens en de samenleving als geheel.

Kader 2

Verder kijken en lezen

Trudy Dehue, *De Depressie-epidemie*, Augustus, achtste druk 2010.

Ian Hacking, 'Making Up People', *London Review of Books*, 17 augustus 2006.

http://www.lrb.co.uk/v28/n16/hack01_.html.

De brief van minister Schippers: <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/brieven/2012/02/27/brieven-aan-beroepsgroepen-rond-het-terugbrengen-van-adhd-medicatie.html>

Over de nieuwe DSM en het vermoedelijke effect op de diagnose Asperger:

http://www.huffingtonpost.com/allen-frances/dsm-5-will-lower-autism-r_b_1240016.html.